

Våbentrofærne og kampreliefferne på Frederik II's gravmæle.

Af *Otto Smith*.

I 1598 rejstes der i Helligtrekongers kapel i Roskilde domkirke et gravmæle over kong Frederik II.¹⁾ I forvejen stod der i kapellet et monument over hans fader, kong Christian III, udført af hollænderen Cornelius Floris de Vriendt, og det lå derfor nær at skabe sønnens gravmæle som en pendent til det statelige monument over faderen. Cornelius Floris var imidlertid død i 1575, men han havde som den betydelige kunstner, han var, dannet skole, og man henvendte sig derfor nu gennem den kongelige faktor Johan Maria Borcht til en mand, der stod „Florisstilen“ nær, nemlig Gert van Egen.

Denne påtog sig også arbejdet, men efterretningerne om hans virksomhed her i landet er ret få. Man ved dog, at han har udført et par andre mindre arbejder, og at han har opholdt sig dels i København, dels i Helsingør.²⁾

Det monument, han skabte, fik i hovedsagen samme opbygning som det over Christian III, men som helhed virker det tungere, vel navnlig på grund af hjørnesøjlernes fordobling og ved de på overbygningen anbragte „dyder“. Derimod skal det indrømmes, at van Egen har opnået en fortrinlig virkning ved at opløse Floris' storfeltede udsmykninger med klassiske arabesker og kartuschgrottesker i en række mindre, hvis tavler dels på søjlebaserne, dels på fodstykkets langsider viser henholdsvis såkaldte våbentrofær og kampscener fra Frederik II's krige. Disse tavler er udført i den af tiden så stærkt yndede alabast, der i langt højere grad end marmoret tillod kunstneren at gå i detaillér selv i den mindre figurfremstilling i højt relief.

Der skal ikke her finde nogen kunstnerisk vurdering sted af gravmælet. Det må overlades til mere kompetente kunsthistorikere. Derimod skal gives en våben- og krigshistorisk vurdering af de omtalte relieffers fremstillinger. Kun så meget

skal siges, at nutiden sikkert vil værdsætte van Egens arbejde en del ringere end hans store forbilledes — en opfattelse, der forøvrigt ikke stemmer overens med datidens. Da Christian den yngre af Anhalt den 2 marts 1623 havde besøgt kapellet, indførte han sine betragtninger i sin dagbog,³⁾ og efter at have beskrevet Christian III's gravmæle, skriver han om Frederik II's, at det er „stattlicher als das vorige“ og gør sig den ulejlighed at afskrive hele dets latinske indskrift.

Hvad nu for det første *våbentrofæerne* angår, er de våbenhistorisk set af en vis værdi. Kendskabet til 1500'ernes kampvåben er nemlig for nordens vedkommende ret ringe og stadig mindre jo nærmere man kommer århundredets midte og første halvdel. Skriftlige kilder giver i den retning uhyre lidt, og billedlige fremstillinger er så få, at jo flere der drages ind i undersøgelserne des bedre. I bevidstheden om disse relieffers våbenhistoriske værdi formåede den historisk interesserede artillerichef, generalmajor Fibiger i 1857 kunstmaleren, professor J. Kornerup til at aftegne dem i omtrent naturligt målestoksforhold. Af disse tegninger, der nu opbevares i den historiske våbensamlings arkiv, er nogle stykker gengivet i det følgende og danner grundlaget for den fremsatte vurdering af våbnene.

Det spørgsmaal trænger sig straks på, om van Egen seiv har gjort udkastet til trofæerne efter våben, han har haft for øje under sit arbejde her i landet, eller om han, som det var skik og brug hos datidens kunsthåndværkere, har benyttet ornamentstik, som ofte fulgtes ganske slavisk — med andre ord, om kunstneren eller arkitekten i van Egen har været mest fremtrædende i dette forhold. Robert Hediche fremfører,⁴⁾ at reliefferne minder om Vredemans fra 1572, men overdreven lighed er der nu ikke, og det må erindres, at sådanne trofæer ikke lader sig variere synderligt.

Et andet forhold, der spiller ind ved bedømmelsen, er spørgsmaalet om, hvorvidt reliefferne er lavet i Holland eller Danmark. F. R. Friis⁵⁾ nærer efter sin egen gennemgang af arkivstoffet nogen tvivl om, hvorvidt overhovedet noget af arbejdet er blevet udført i udlandet; men selv om dette har været tilfældet for enkelte deles vedkommende, f. eks. søjler og andre større led i kunstværket, kan der næppe være tvivl om, at

Fig. 1.
 „Helt feldtkyrrids“ med tallerkenskjolde og
 „røst“. Bag harnisket bl. a. partisaner og sabel
 med krum klinge.

reliefferne er blevet til i Danmark, hvad ogsaa det af Friis anførte indkøb af to store stykker alabast i 1597 tyder på.

En nøjere prøvelse af enkelthederne i våbenreliefferne synes at godtgøre, at kunstneren har gjort udkast til dem efter studier af våben, han har haft for øje. Navnlig har han under sit ophold i Helsingør haft rig lejlighed til på Kronborgs arsenal at aftegne våben og samle dem i „trofæer“, der passede ind i de felter, hvortil han havde bestemt dem. Med hvilken troværdighed han har gengivet våbnene, bliver derimod et andet spørgsmaal! Selv et flygtigt blik vil overbevise om, at det kunstneriske hensyn har spillet en afgørende rolle, da disse trofæer blev til.

For at opnå tiltalende grupperinger, har kunstneren ikke taget i betænkning at fremstille de heterogne genstande, som i forening danner trofæerne, i højst forskellige maalestoksforhold. Stagen på en luntestok bliver således omtrent dobbelt så lang som den kanon, den hører til, en rytterlanse fremstilles lige så lang som en morgenstjerne o. s. v. Fra disse misforhold, der falder let i øjnene, kan man sikkert slutte, at der ogsaa over for andre genstandes proportioner er sket afvigelser af betydning, således at f. eks. kanonernes længde i forhold til deres tværmål (for at tale ganske uartilleristisk) er fremstillet alt for korte. Når desuden alle lavethjulene er gengivet med elegante, balusterformede eger, maa dette ogsaa tilskrives kunstnerens tilbøjelighed til at lade skønhedshensynet blive det fremherskende.

Alligevel kan man ikke skyde disse relieffer til side som uegnede til at give et begreb om datidens våben. Ganske vist har v. Egen ikke haft til hensigt at efterlade anskuelighedsbilleder og studiestof i våbnene på hin tid; men hvis han ikke havde villet vise sin egen tids våben, havde han sikkert efter det sædvanlige renaissancemønster holdt sig til trofæer af antikke eller i hvert fald pseudo-antikke våben, hvorved han ogsaa vilde have opnået større harmoni med de fire romerske krigerfigurer, der findes i gravmælets hjørner.

Er man således opmærksom på de æstetiske hensyn, der har spillet ind ved kunstnerens gengivelse af våbnene, danner disse et virkelig godt materiale til studiet af datidens bevæbning. Desuden er man saa heldig at have et sammenlig-

ningsmateriale, der måske ikke våbenhistorisk set er værdifuldere, men som netop gennem sammenligninger får værdi. Der tænkes her på Rudolf von Deventers artilleribog, hvoraf det kongelige bibliotek ejer to eksemplarer, håandskrifter, forfattet på højtysk og med store kolorerede, men slet tegnede billeder, og dateret 1585. Der er en overensstemmelse mellem adskillige våbenfremstillinger på gravmælet og i denne bog, der viser, at begge fremstillerne virkelig har haft en række på deres tid eksisterende våben for øje.

På den anden side kan man ikke bygge undersøgelsen fuldstændigt op på sammenligningen, idet det jo må erindres, at de to sæt våbenfremstillinger er blevet til under højest forskellige forudsætninger. Rudolf v. Deventers bog må ikke, selv om han var „fagmand“, tages som et fuldgyldigt videnskabeligt udtryk for datidens anvendte våben, dertil havde han på den tid, hans værk blev til, været for længe borte fra de hære, hvor, om man så må sige, våbenmoden angaves. Det er et alderdomsarbejde, der sikkert bygger mere på det forbigangne end på det for året 1585 moderne.

Noget lignende kan siges om v. Egens våbentrofæer. Heller ikke han gengiver våbnene, som de så ud i 1500'ernes slutning, men snarere som de så ud omkring 1550. Man kan lige så lidt vente af en kunstner i datiden som af en moderne, at han fortrinsvis skulde føle sig fristet til at gengive de mest moderne, altså for ham og hans samtidige mest hverdagsagtige og prosaiske våben. De ældre, derfor mere afstikkende former, der måske gemte sig i tøjhusenes kroge, har sikkert forekommet langt mere iøjnefaldende og maleriske.

Alle de 14 våbentrofæer, der smykker fodstykket på Frederik II's gravmæle, viser en gruppering af mindre fremtrædende våben omkring en eller to i midten anbragte større genstande. To af reliefferne kan der i denne forbindelse ses helt bort fra, nemlig dem, der udelukkende rummer musikinstrumenter: trommer og pauker, trompeter, fløjter og skalmejer. Af de øvrige skal først behandles de fire, der som hovedmotiv rummer harnisker.

Overalt, hvor harnisker herhjemme — og for det meste også i udlandet — har været genstand for skulpturel gengivelse, har kunstnerne givet efter for en trang til at pynte

og forbedre paa dem. Der tænkes i denne forbindelse ikke mindst paa gravstenene over danske adelsmænd. Få billedhuggere har haft sans for, at harnisket i sin krigsmæssige enkelthed i sig selv var af stor monumental virkning. Og mærkeligt er det, at alle de anvendte forbedringer — i hvert fald i vore øjne — har gjort harniskerne plumpere end de virkelig var. For højrenaissancen var den udsmykning, der anvendtes på dem, meget ringe, og de ætsninger, der anvendtes hertil, var oftest ret beskedne stribeornamenteringer, der dog virkede stærkt på baggrund af det blanke stål. At overføre disse ætsninger i sten-, marmor- eller alabastmaterialet med den rette virkning må imidlertid ikke være faldet kunstnerne let, eller de har ikke fundet virkningen tilstrækkelig. Nok er det, at de har søgt andre veje.

v. Egen har hjulpet sig med at give nogle af disse fire harnisker et romersk-antikt tilsnit, som stemmer meget lidt sammen med virkeligheden. Alligevel er de ikke mere forandret, end at deres udseende ganske støtter den fremførte tanke, at det ikke er rustninger fra tiden omkring år 1600, der er gengivet, men fra en periode, der ligger nærmere 1550.

Det var omkring 1570, at rytterlansen overalt gik ud af brug. Ikke alene er disse lanser gengivet på et af reliefferne (fig. 3), men alle harniskerne rummer enkeltheder, der absolut hører sammen med lanserne. Således forefindes den opstående krave på akselstykkerne på det „hele kyrritz“, der er gengivet på fig 1. Denne krave var netop beregnet til at forhindre, at lansen, efter at have ramt brystet, gled opad og ramte hovedet. Denne krave forekommer så godt som aldrig efter 1520. På to af harniskerne (fig. 1 og 3) findes desuden på brystets højre side „røsten“, en lille vinkelformet stålstang, der tjente til anlæg for lansen. De samme to harnisker bærer desuden foran hver armhule et lille „tallerkenskjold“, som var almindeligt på rustninger o. 1550, men ikke senere end 1580. Endelig er samtlige harnisker gengivet med brystplader, som fortil har en ret skarp kam, den sidste rest af den „gåsebug“, som blev moderne omkring år 1500. Men derigennem karakteriseres de ogsaa som hørende en ældre tid til, i modsætning til den fladere, mere massive, men æste-

Fig. 2.

Halv feltharnisk. Under dette pistoler med kolbekugler (tysk model). Bag harnisket halv-hager, den til højre med rørsigte, samt hellebarder.

tisk set også uskønnere form, der var i brug i århundredets slutning.

De resterende otte relieffer har alle en eller to kanoner som hovedmotiv. Kunstneren har på en forbløffende, nærmest lidt latterlig måde ophængt disse vægtige genstande i i bånd med elegante sløjfer. Fem af reliefferne gengiver egentlige kanoner, der efter deres udseende at dømme alle er støbt af metal (i modsætning til jernkanoner, der var af et mere enkelt og derfor ikke saa dekorativt udseende). Blandt disse metalkanoner er der en „slange“ eller „feltslange“, der mere end nogen af de andre bærer præg af den tidlige renaissances smag. Denne kanon, som i virkeligheden må have været ikke så lidt længere, end den her er afbildet, er udvendig formet som et stærkt snoet tov (fig. 4), hvor alle vindingerne ses. Denne ornamentik har sikkert ikke været uden virkning for øjet, hvorimod den konstruktivt set ikke har været anbefalelsesværdig. Kanonens hoved er formet som et dyrehoved, et motiv, der forekommer ret ofte i første halvdel af 1500'erne. En kanon af dette udseende har ikke været noget enestående eksemplar hverken herhjemme eller i udlandet, hvorfra der vides besked med flere eksemplarer. Herhjemme omtales så sent som under Københavns belejring 1659 en „vreden slange“. Man vil uden nogen særlig begrundelse i denne have set en riflet kanon. Det kan udmærket godt have været den selvsamme kanon, v. Egen har set på Kronborg og har taget til model, thi fra en optegnelse over denne fæstnings skyts i Christian IV's tid omtales en „geschwungene schlange“. Kanoner gik i de tider ikke så let af mode, et forhold, der skal nærmere omtales i det følgende, og en metalkanon fra ca. 1540 kan udmærket godt have gjort fyldest over hundrede år senere.

På samme relief, og endnu tydeligere på to andre, har v. Egen gengivet andre lange kanoner, der dog efter forholdet til lavetterne og især til hjulenes dimensioner synes at have været noget mindre end den „vredne“ kanon og måske nærmere har været „halve slanger“ eller „falkonetter“. Et par andre relieffer gengiver derimod kanoner af absolut sværere kaliber, rimeligvis „hele kartover“, og en enkelt kan endda se ud til at være en såkaldt „skarpmesser“. (Med de her anvendte

Fig. 3.

Kræftharnisk (Kræft = krebs, idet harniskets skinner minder om krebsens skæl) med tallerkenskjolde og „røst“. Bag harnisket bl. a. rytterlanser, hjullåsbøsse og tveegget sværd.

navne angaves i datiden kanonernes størrelse, deres kaliber.)

Udover den vredne kanon er alle de andre af ganske simpelt udseende. De er kun ornamenteret med en smal frise om bunden og om munden. Kun enkelte af dem har yderligere et enkelt smalt bånd tæt ved tapperne, men iøvrigt viser de kun kanonernes sædvanlige koniske overflade. Af højrenaissancens langt rigere udsmykning af metalkanonerne, f. eks. med standbilleder og indskrifter, er der således intet spor, og de peger derfor paa en tilblivelsestid før midten af 1500'erne. At kulassen eller brogen (kanonens bagende) på den ene af de svære kanoner er ornamenteret som et løvehoved peger ogsaa tydeligt hen på århundredets begyndelse. Kun to af de svære kanoner er gengivet med manipuleringshanke i form af springende delfiner.

Af artilleristisk interesse er i ganske særlig grad underlagene for kanonerne, affutagerne eller rapperterne. Medens der dog både herhjemme og i udlandets museer er bevaret en del kanoner fra denne tid, er kendskabet til underlagene, hvis trædele er gået til grunde gennem de halvfjerde hundrede år, yderst ringe. Her hviler således en af de nævnte kanoner i en rappert eller skibslade (kanonernes underlag benævnes lavetter, rapperter og lader), der ikke — som det almindeligst er kendt — hviler fortil på knubhjul, men på lave hjul med nav, eger og fælg, hvoraf de sidste er uden dragebånd. Bagtil er en enkelt rulle anbragt mellem væggene, en konstruktion, der ogsaa kendes fra den rappert i Rudolf v. Deventers artilleribog, hvori det metalstøbte, store stormstykke hviler. Rappertvæggene har afsatser og er udvendig styrket med svære jernbeslag, der fastholdes med ringbolte.

Hvad de øvrige affutager angår viser de, at v. Egen må have haft modeller for øje. Der er ganske tydeligt skelnet mellem sværere og lettere lavetter efter kanonernes forskellige kalibre, men desuden kan det — skønt kunstneren som omtalt har outreret deres form ikke så lidt for at gøre dem mere interessante — ganske tydeligt ses, at det er væglavetter af meget gammel form, der har tjent ham som model. Særlig iøjnefaldende er lavetvæggenes sammensætning af et ret lavt bryststykke, der hviler horisontalt på akslen og går omtrent

lige meget for og bag akselindskæringen og tappelejet, samt af et meget sværere svansstykke, som fra bryststykkets bageste ende går ned til Jorden under en så stor hældning, at den derved fremkomne vinkel må skrives på kunstnerens regning. Hvis lavetterne virkelig skulde have haft denne form, vilde det have været umuligt at hægte dem på en forstilling (det køretøj med redskaber og ammunition, oftest tohjulet, der hørte sammen med kanonen). Selv de letteste af dem vilde da kun have kunnet gøre tjeneste som voldlavetter, men kunde ikke have kørt på deres egne hjul, allermindst med ilagte kanoner.

Påfaldende er den mængde af svære jernbeslag, såvel skinner på lavetternes over- og underkant som jernbånd imellem dem. Ogsaa heri kan ses, at kunstneren har tegnet efter model; thi bryst- og svansstykket er sikkert tildannet af hver sin planke — hvilket dog ikke ses på reliefferne — og dette har givet lavetterne en svaghed i konstruktionen, som man har søgt ophævet gennem de mange jernbeslag. Når lavetten til den vredne slange synes mindre gammeldags i formen end de øvrige, skyldes det sikkert, at den virkelig er den yngste. Lunstikkens form af et kronet F peger da også på, at den må være bygget i Frederik II's tid, hvilket dog ikke forhindrer, at kanonen kan være en del ældre.

Foruden de omtalte egentlige kanoner gengiver v. Egen også et par bagladekanoner (fig. 5). Så mærkeligt det end lyder, er kanoner af denne art de ældste, der overhovedet kendes. De består af et kanonrør, der bagtil fortsættes i et par skinner eller i et smedet leje for et kammerstykke, som fortil med en tap går ind i kanonrørets bagende og fastholdes her, ved at en jernkile skydes ind mellem kammerstykket og kanonens bageste del, der oftest ender i en lang spinkel svans. Det gengivne relief viser tre sådanne kanoner med indsatte kammerstykker; men desuden er der over og under dem ophængt løste kammerstykker med tydelig angivelse af fænghullet.

Den historiske våbensamling på Christian IV's tøjhus er ret rig på kanoner af denne art, og for så vidt lærer reliefferne her intet nyt. Af interesse er derimod den gengivne affutage. Våbensamlingens affutager til sådanne kanoner hører alle

til de allerældste fra ca. 1400. De udgør på disse en del af kanonen, idet den udhulede egestamme, hvoraf affutagen består, tillige danner leje for kammerstykket og stødbund for dette. De har været anvendt på et skib og har ikke været til at flytte. Man har nok været klar over, at der i 1500'erne er opstået andre affutager af lettere og mere bevægelig art, men man har ikke vidst, hvorledes de var konstrueret. De eksemplarer af kanonerne, der var anbragt med tapperne i en mikhage (en gaffel med anlæg til kanonernes tapper og med en nedadvendende spids), har man almindeligvis anset for skibsskyts ud fra den formening, at mikhagens tap da anbragtes i rælingen på skibet. Nu viser relieffet her (fig. 5) imidlertid, at mikhagens tap også lod sig anbringe i et tværstykke mellem en almindelig lavets vægge. Atter her finder vi en parallel i v. Deventers artilleribog om end ikke så instruktiv i tegningen som her.

En mangel findes dog ved denne kanon. For at kunne give den forskellig højderetning, fandtes der bagtil to opretstående jernstænger med huller i, hvorigennem kunde stikkes en stillepind, som tjente til underlag for den slanke svans. En sådan indretning er dog gengivet på et andet relief, medens kunstneren ikke paa dette har turdet udføre så slanke stænger i det skøre materiale — og desuden vilde disse stænger have grebet forstyrrende ind i relieffets kunstneriske opbygning. Alle disse bagladestykker er smedet af jern og har været ret små. De bar navn af barser, falkoner og pothunde (d. v. s. porthunde, da de brugtes til forsvar af porte o. l.) Endnu så sent som i 1600'ernes midte fandtes de — ganske vist som meget gammelt skyts, der kun brugtes til saluttering — på Kronborg fæstning.

På fig. 4 findes også gengivet noget af kanonernes betjeningstøj, både ladeskuffer (bl. a. to øverst til højre) og en svampelignende visker (øverst til venstre). Oven over kanonen, og fremstillet i samme stil, hænger et krudthorn til det finere fængkrudt (kørnekrudt), som hældtes i fænghullet. Interessantest er dog de kugler, der er ophængt under kanonen. Det er såkaldte lænkekugler, bestående af to halvkugler, der som vist på relieffet forbandtes med en jernlænke. Før denne kugle anbragtes i kanonen, bandtes halvkuglerne

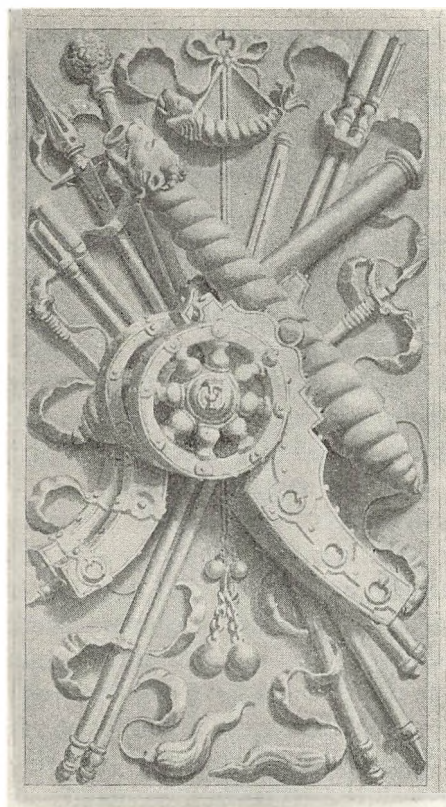

Fig. 4.

Hovedfigur: en „vreden“ slange. Under denne lænkekugler. Bag den en anden kanon samt visker (t. v.), ladeskuffer (t. h. og v.) og luntestokke (t. h. og v.).

sammen med seglgarn. Dette garn brændtes over ved skudets afgang, og så snart kuglen forlod kanonmundingen, slyngedes halvkuglerne ved centrifugalkraften fra hinanden, men blev af den forbindende kæde tvunget ind i en hvirvlende flugt — et fortrinligt middel navnlig mod skibenes takkelage, der reves over, så at styring blev umulig. At de dog også anvendtes på landjorden er godtgjort ved fund i Københavns vold. Da et sådant fund i 1850'erne leveredes til den historiske våbensamling, afviste vor første våbenhistoriker dem som værende uden artilleristisk interesse. Nu ved vi bedre besked og kan få den yderligere underbygget gennem dette relief fra en tid, hvor disse kugler virkelig anvendtes. Genstanden umiddelbart til højre for kanonen er en luntestok. Lunten er snoet omkring stokken og ender i en af de to sidegrene, hvor den med en skrue klemmes fast mellem to fjedrende vægge. Stokken er forsynet med spydspids, så at den også kan bruges som våben. En luntestok af en anden form ses som pendent til ovennævnte. Dens øverste del er formet som et fuglehoved, i hvis næb luntens frie ende er gjort fast, medens den øvrige del også her er snurret omkring stokken.

Om håndskydevåbnene giver reliefferne kun ringe oplysning. Det har ikke været kunstneren muligt at fremstille de finere enkeltheder, der navnlig vilde være af værdi for nutidens våbenforskere, i det skøre materiale, som alabasten er. Det er dog muligt på fig. 1 og 3 at erkende hjullåsbøsserne, medens det sværere våben på fig. 6 utvivlsomt er en hage eller halvhage med luntelås. Af ganske særlig interesse er det, at halvhagen på fig. 2 utvivlsomt er forsynet med et rørsigte. Skønt et sådant sigte kendes fra flere lettere hjullåsgeværer (i historisk våbensamling) fra omtrent samme tid, kendes dog ingen af så stor længde som dette. Pistoler er kun repræsenteret ved de to på fig. 2 ophængte. Det er hjullåspistoler med svære kolbekugler af den særlige tyske form.

Hvad dernæst de blanke håndvåben angår, kan det straks siges, at stagevåbnene, hellebarder og partisaner, er en skuffelse. De er alle stærkt fortegnet, gjort „interessantere“ ved næsten groteske udformninger af deres enkeltheder — noget,

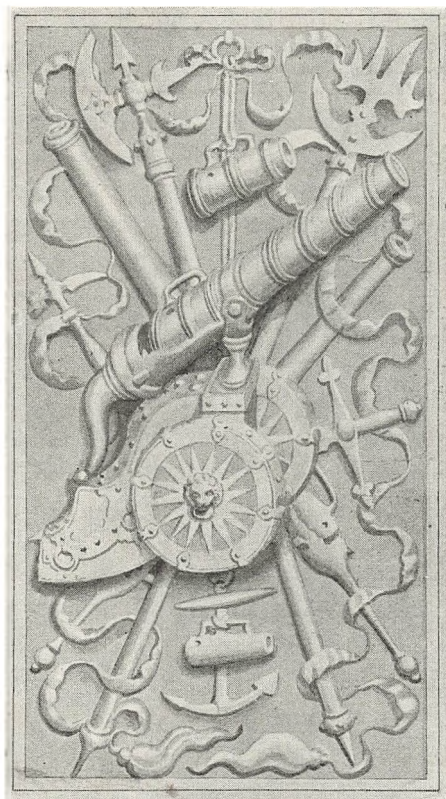

Fig. 5.

Bagladekanoner af smedejern, den ene i en feltaffutage med mikhage. Over og under kanonen kammerstykker. Øverst til højre en partisan, øverst til venstre en hellebard.

som iøvrigt er karakteristisk for så godt som alle billedlige gengivelser af sådanne våben både fra denne tid og senere.

Nu skal det indrømmes, at hellebarden omkring 1550 var blottet for ethvert kunstnerisk præg. Det var et kraftigt, men plumpt krigsvåben, som var udmærket egnet til at bryde en rustnings svagere dele, men som absolut ikke vilde tage sig ud i en våbentrofæ. Partisanen var netop begyndt at udskille sig som drabantvåben fra krigsvåbnet hellebarden, men fik dog først i renaissancens senere år et mere kunstnerisk sving på sine om et midterstykke symmetrisk anbragte blade. Det må derfor også antages, at de stagevåben, som er fremstillet på v. Egens relieffer, er de yngste af alle de gengivne våben, ja de eneste, hvortil han har brugt virkelig samtidige våben som model. Derfor er de dog ikke mere naturtro! De er og bliver alle som een amfibier, der kun har eksisteret i kunstnerens fantasi, der har svælget i en outrering af hver lille udsmykningsdetaille, som han har fundet paa de våben, han har haft for sig. Dette gælder såvel hellebarderne på fig. 2 som partisanerne på de øvrige her gengivne trofæer, og partisanerne har fået sit mest groteske udseende i det sardingaffel-agtige våben, som ses øvert til højre på fig. 5.

Et lille fingerpeg i retning af, at v. Egen har taget sine modeller i et arsenal, findes i hans gengivelse af pikerne, de indtil 18 fod lange, slanke stager med et lille spydsblad på enden. Disse våben er fremstillet i bundter, således som de opbevaredes i rustkamrene, men som de sikkert ikke fandtes uden for disse.

Peger imidlertid stagevåbnene afgjort mod århundredets slutning, er ingen af sværdene yngre end 1560. Frederik II's tid er netop på sværdenes omraade en afgjort brydningstid, hvor fægtekunsten har gjort op med den brede sværdform og skænket de våbenføre mænd den lettere og elegante kårde. Men ikke alene klingens form ændredes; også fæstet undergik en betydelig forandring. Fra sværdets primitive korsformede fæste gik man på kården over til en fuldstændig beskyttelse af hånden ved en sindrig kombination af bøjler og ringe, der som en kurv lå foran eller uden om hånden, der førte værget. Disse kurvefæster var vel dekorationsmæssigt af større virkning, men vanskelige at fremstille i det foreliggende mate-

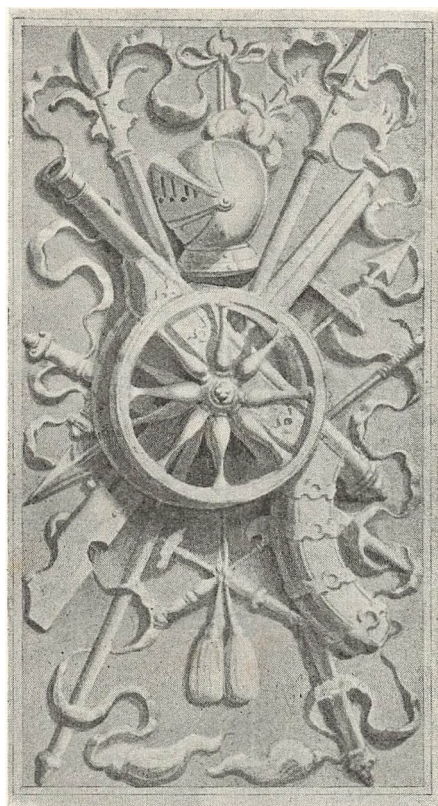

Fig. 6.
Metalkanon (halv slange?). Bag kanonen et
svært håndskydevåben med hage nær mun-
dingen (en hel eller halv hage). Under
kanonen fusthamre.

riale, og v. Egens har da overalt holdt sig til de nok så monumentale korsformede ældre sværdfæster. Heller ikke disse har undgået en kraftig „kunstnerisk“ påvirkning, der har gjort dem endnu plumpere end de virkelig var, ja en af dem er blevet udstyret med et greb af form og størrelse som en lille melon. Så godt som alle klingerne er tveeggede og lige; kun een (på fig. 1) giver ved sin krumme, eneggede sabelform en interessant oplysning om, på hvilket tidligt tidspunkt dette fra østerlandene stammende, over Tyrkiet og Polen arvede værge er nået de skandinaviske lande.

Af slagvåben forekommer på flere relieffer (se fig. 3 og 6) stridshamre eller som de på den tid kaldtes herhjemme fusthamre (tysk: faust). De anvendtes af den pansrede rytter til at hugge gennem de svagere dele af modstanderens harnisk. Deres udseende varierede ikke meget, kun i længde kunde de være noget forskellige, hvilket ogsaa er karakteriseret på de to gengivne relieffer. På den anden side af år 1600 gled de over til at blive kommandostave for de højere hærførere og degenererede derfor i formen.

Mærkeligt nok er de ellers så dekorativt virkende faner kun anvendt på eet relief sammen med en række skanseredskaber. Den der gengivne fane er fremstillet som en „blind“ fane, d. v. s. uden angivelse af de almindeligt forekommende emblemer og deviser eller af de forskelligt farvede striber, hvoraf de på den tid oftest var dannet. Formen viser, at det er en fodfane (i modsætning til dragonfaner og standarter), og dens udseende peger hen på, at det er en landsknægtfane, der var karakteristisk ved sin store dug og sin ganske korte fanestang, der uden for dugen kun havde et kort greb i højst to håndlængder.

Vender vi os dernæst til *kampreliefferne*, der er anbragt tre og tre sammen på fodstykkets langsider, byder disse ogsaa en del af interesse. De viser en kampepisode fra Ditmarskens erobring 1559, Elfsborgs belejring 1563, Halmstads og Båhus' belejring samme år, Akershus belejring 1566 og Warbergs overgivelse 1567. De er ligesom våbentrofæerne fremstillet i alabast.

Studiet af disse kamprelieffer og meddelelsen af resultaterne deraf frembyder en del vanskeligheder, fordi de billedmæssigt er saa svære at gengive. I „den danske Vitruvius“ er de tegnemæssigt gengivet i streg, men dette er meget dårligt gjort. Ikke alene har tegneren taget sig friheder i gengivelsen af troppeafdelingernes plads og formationer, men ogsaa fæstningernes udseende har han ændret. Desuden har han iklædt samtlige krigere 1700'ernes uniformer. Der er forsøgt fotografiske gengivelser, men ofte med ringe held, da lysforholdene i kapellet er uheldige derfor, og til reproduktion egner de fleste af disse fotografier sig ikke. Heldigere har Frederiksborgmuseet været med en forsøgsmæssigt udført gipsafstøbning af et af reliefferne. Denne vil ad åre blive efterfulgt af afstøbninger af samtlige relieffer, som ad fotografisk vej vil give gode reproduktioner. Et par tegninger (af Akershus- og Båhusreliefferne) udført af xylograf Hansen til Vaupells bog om syvårskrigen, er ganske gode, men bedst virker den i A. W. Brøggers senere omtalte afhandling om Båhus anvendte kombination af fotografi og tegning.

Værdien af kampreliefferne kan ses under to synsvinkler, dels en topografisk, dels en krigshistorisk.

Der er næppe nogen tvivl om, at v. Egen har benyttet samtidige kobberstik til grundlag for sine relieffer. Dette er i hvert fald tilfældet med billederne fra Halmstad og Elfsborg. I 1593, altså året før v. Egen begyndte sit arbejde, udsendte Caspar Ens et værk: „Rerum danicarum Friderici secundi historia“, og dette indeholdt en række stik over de vigtigste begivenheder i kong Frederiks regeringstid med nogle på selve stikkene indføjede latinske tekster. Hvem kobberstikkeren var, lader sig ikke afgøre. På originalerne i bogen findes ingen angivelse deraf, men på en senere udgave af stikkene med underskrevet dansk tekst⁶) er Caspar Ens anført som kunstneren, noget, som i hvert fald Weibach i sit kunstnerleksikon ikke vil anerkende som rigtigt. Som der i den følgende krigshistoriske vurdering er gjort nærmere rede for, er reliefferne fra Halmstad og Elfsborg bygget over to stik i Caspar Ens' bog. Men de øvrige? Har der eksisteret stik, som har dannet grundlag for disse, kendes de i hvert fald ikke

mere. Alligevel må det antages, at v. Egen har haft sådanne forlæg, thi med den ringe vægt, man i datiden ofte lagde paa de billedlige fremstillinger nøjagtighed i topografisk henseende, kan man dårligt tro, at den fremmede billedhugger skulde være rejst til de pågældende steder og have gjort studier der.

Har nu de stik, der har dannet grundlaget for v. Egens relieffer, været nøjagtige i topografisk henseende? Der er adskilligt, der umiddelbart tyder derpå.

Af *Elfsborg* findes der i Caspar Ens' bog to gengivelser, det ene, som er brugt til grundlag for v. Egens relief af belejringen 1563 ⁴/₉, det andet på det stik, der viser kampen på Astrupheide 1565 ²⁰/₁₀. Fæstningen er på disse to gengivelser set fra stik modsat side, men der er i bygningernes anbringelse (i borgens „profil“) en sådan overensstemmelse, at man ikke kan komme bort fra den tanke, at tegneren virkelig har skitseret fæstningen fra to modsatte standpladser. Derimod er v. Egens gengivelse af fæstningen ikke helt heldig. Årsagen hertil er sikkert den mangel på plads, som det smalle relief har levnet ham. Kampsituationen har for ham været det vigtigste, og den plads, der er blevet tilovers til borgen ved relieffets øverste kant, har bevirket, at han har måttet ændre fæstningens profil og trække bygningerne op i omtrent samme plan, medens de på stikket ses grupperet ned ad skråningerne.

For *Halmstads* vedkommende følger relieffet ganske stikket og viser byen med sin omgivende mur, i hvis brudpunkter der efter middelalderligt system er anbragt små runde tårne. Der findes vel ingen så tidlige fremstillinger af byens topografi, men set i forbindelse med de øvrige relieffers nøjagtighed, må man gå ud fra, at der såvel i stikket som i relieffet haves et godt billede af den befæstede by fra 1563.

Om *Båhus* vides det, at den i sin daværende endnu middelalderlige form bestod af en kraftig ringmur med hjørnetårne. En fæstning af dette udseende med fire svære, runde hjørnetårne er gengivet i Vaupell: „Den nordiske syvårskrig“, Kbhv. 1891 p. 60, efter et billede i Illustreret familie-journal, 13. årg. nr. 38, og denne ganske apokryffe tegning tjener Vaupell til bevis for, at alle v. Egens fæstninger er fantasibilleder,

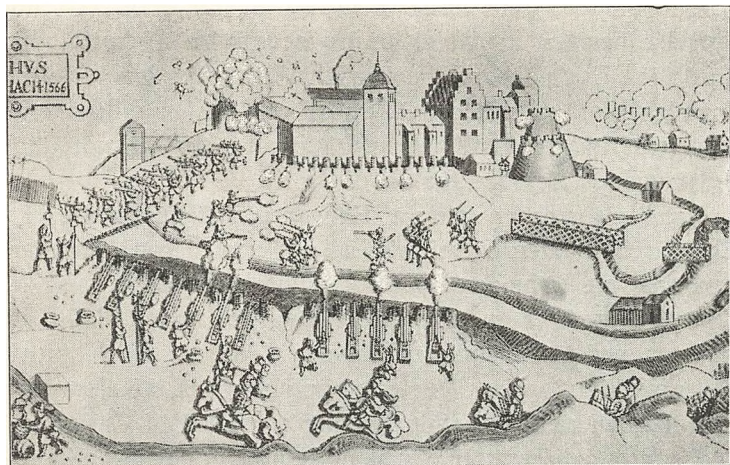

Fig. 7. Båhus slot 1566. En tegnet gengivelse af relieffet til Vaupell: „Den nord. syvårskrig“.

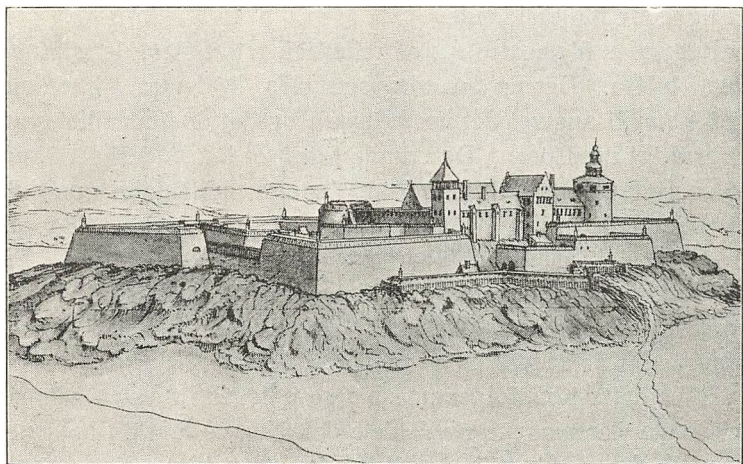

Fig. 8. Båhus slot ca. 1670. Efter en farvelagt tegning i den historiske våbensamlings arkiv.

konstrueret „aus dem bewusstsein seines inneren“. Men Vaupell glemmer, at den middelalderlige tårnform er firkantet, og der er intet af reliefferne, som bedre end dette ved nøje prøvelse beviser, at det er en tro gengivelse af fæstningens nordside. Den norske arkæolog A. W. Brøgger har for et par år siden gjort rede herfor,⁷⁾ og da der også fra dansk side kan gives bidrag hertil (se fig. 7 og 8), skal en udredning deraf ogsaa foretages her.

Fig. 7 viser en af xylograf Hansen tegnet gengivelse af v. Egens relief. Den er vel ikke så god som den af Brøgger i hans nævnte arbejde udførte tegning, men lader sig dog bruge. Fig. 8 er en skitse af fæstningen fra ca. 1670, der sammen med to lignende fra samme tid findes i den historiske våbensamlings arkiv. Der er næppe tvivl om, at disse sammen med en række fæstningsplaner er udført til Christian V under forberedelserne til den skånske krig. En sammenligning mellem disse to gengivelser viser overensstemmelserne, og tillige, at det af Vaupell gengivne billede af Båhus 1550 er ren fantasi. På fig. 8 er fæstningens omgivelser blevet forsynet med voldkonstruktioner efter datidens befæstningskunst, ellers er ligheden iøjnefaldende.

Begyndes til venstre ses på reliefbilledet et tårn, der sprænges i luften. Det er det nordøstre tårn, Rødetårn (ikke som hos Vaupell angivet det nordvestre), og det er fremstillet som et kraftigt rundt tårn. Den runde form ser lidt underlig ud ved siden af de tre andre hjørnetårne, der efter middelalderens skik er firkantede; men Brøgger beretter om en ombygning af Rødetårn i årene umiddelbart før syvårskrigen udbrød. På billedet fig. 8 ses resterne af det sprængte tårn som en lav rundelagtig bygning, der altså endnu ikke var blevet genopført 100 år senere og aldrig blev det.

Efter dette tårn følger paa begge billeder i næsten samme udseende fæstningens nordside i detaljer. Først en høj mur hen til det nordvestlige firkantede hjørnetårn „Fars hat“. Denne mur er bøjet lidt frem paa midten, hvilket er en fuldstændig rigtig detail. Fars hat blev forøvrigt efter 1676 bygget om til et rundt tårn. — Fortsættes mod højre ses en høj mur, der tre gange brydes af udbygninger, der muligvis

er „hemmeligheder“, og derefter følger en middelalderlig bygning, som i 1600'ernes slutning kaldtes „kongesalen“. Der foretages i disse år store arkæologiske undersøgelser på Båhus i forbindelse med restaureringsarbejder under ledelse af den norske arkæolog, arkitekt Gerhard Fischer. Også denne er overbevist om relieffernes pålidelighed. For nævnte bygnings vedkommende håber han ved kommende undersøgelser at kunne konstatere, at den oprindelig er det middelalderlige borganlægs „donjon“ eller kerne, der senere er blevet forandret til porthus.

Hvad der ligger til højre for den bygning, hvis kamtakkede gavle er så fremtrædende på begge billeder, er desværre ret uklart gengivet på relieffet. Netop her fremkommer også de første afvigelser. Det uklare afsnit på relieffet omfatter det bygningsafsnit, som kaldes kirken, men denne vides (efter Brøgger) at være blevet ombygget ca. 1610. Længst mod syd-vest afsluttedes relieffet med kirketårnet. Også dette var et af de middelalderlige, firkantede hjørnetårne. På fig. 8 ses det erstattet med et rundt tårn, som blev bygget i Christian IV's tid. På gengivelsen af relieffet (fig. 7) er der ud for dette tårn gengivet en mærkelig tårnagtig bygning, nærmest af form som en afstumpet kegle med to hold kreneleringer (takkede murkroner). Dette skyldes en forkert opfattelse af xylografen og dokumenterer, hvor vanskeligt det er at gengive reliefferne ad denne vej. På relieffet findes nemlig her et batterianlæg paa klipperne i to etager og dækket med to rader skansekurve, men altså hverken tårnbygning eller kreneleringer.

Hvad *Akershus* angår viser de senere års topografiske arbejder om denne fæstning (Gustav Storm: *Akershus slot*. Kria. 1901, og Sinding-Larsen: *Akershus 1300—1650*. Oslo 1924), at også dette reliefs gengivelse af fæstningens profil er i god overensstemmelse med forholdene, som de har været på den tid, da relieffet blev til. Sammenholder man det med Jacob Conings maleri fra 1699 og med Sinding-Larsens på grundgravninger og bygningsundersøgelser baserede orienteringskitser, kan man ikke være i tvivl om, at man her har et i

store træk nøjagtigt billede af fæstningen som den tegnede sig for en beskuer på højderne nord for det gamle Oslo.

Begynder man også her fra venstre, fanges blikket straks af munketårnet, der dog har fået et noget fladtrykt udseende, og som med sin opad noget tilspidsede form neppe stemmer overens med dets virkelige form. Dette skyldes måske, at tegneren har gengivet det, som han har set det, noget ovenfra. Den derefter følgende bygning med kamgavle er jomfrutårnet, og det stemmer godt overens med de efterretninger, der haves om en stejl vej, der fra dette tårn førte ned til en port, at der skråt tilhøjre for tårnet mere i forgrunden findes en vindebro, over hvilken der netop finder et udfald sted. Forbindelsen mellem tårn og vindebro ses dækket af en række palisader. Noget fortegnet på relieffet synes derefter sydfløjen at være, men iøvrigt skal der ikke her gås i detaljer med dette relief, for hvilket samtlige arkæologer, der er vel orienteret på stedet, synes at sige god.

Hvad derimod det ældste Oslo angår, som ses gengivet i forgrunden til venstre, synes det, som om den pålidelighed, der karakteriserer fæstningsbygningen, ikke er kommet til orde over for byanlægget, der hidtil har været betragtet som det ældste billede af det gamle Oslo. Den moderne arkæolog, der har gjort sig denne bys topografi til speciale, den ovenfor omtalte arkitekt Gerhard Fischer, stiller sig — efter de undersøgelser, han hidtil har foretaget — meget tvivlende over for pålideligheden deraf.

Som sidste led i rækken kommer *Varberg*. For denne fæstnings vedkommende „giver“ relieffet topografisk set mindst. Der findes i Caspar Ens' bog et stik, der viser kampen på Astrupheide 1565 ²⁰/₁₀, og herpå er *Varberg* gengivet. Det er dog ikke denne gengivelse, der har dannet grundlag for v. Egens relief. Den situation med fæstningens overgivelse i 1567, som han fremstiller, er set fra den modsatte side; men der er en ikke ringe overensstemmelse mellem de enkelte bygnings gruppering på de to gengivelser, som gør, at man — også under hensyntagen til de øvrige relieffers pålidelighed — føler sig overbevist om, at såvel stikket som relieffet bygger på virkeligheden.

Det kan således fastslås, at disse fem relieffer giver pålidelige billeder i store træk fra tiden 1563—67 af de omtalte fæstninger. Da der kun er levnet ruiner af de i senere tider stærkt ombyggede fæstninger, vil man næppe nogensinde få beviser for reliefferne pålidelighed i detailler f. eks. med vinduesanbringelser, tårnenes hatform o. lign; men en detailundersøgelse som den for Båhus' vedkommende, synes dog at godtgøre, at den tegnende kunstner, som skabte grundlaget for reliefferne, ikke har ladet sin fantasi spille alt for stærkt ind, selv om hans øje måske nu og da har svigtet.

Går man fra den topografiske værdi over til *den krigshistoriske*, skal det ses, at der virkelig er fremstillet situationer, som er forekommet under belejringerne eller kampene, og tropperne er gengivet i korrekte formationer og med tidsmæssig bevæbning.

Det eneste helt værdiløse er *Ditmarskerrelieffet*. Til trods for, at Caspar Ens' bog, som v. Egen altså kendte, har tre hver for sig morsomme og karakteristiske situationer fra denne krig, har billedhuggeren valgt at fremstille en ganske ligegyldig og på flere punkter misvisende kampsituation. To hære af ens størrelse, udrustning og sammensætning angriber hinanden, de danske til venstre på relieffet, let kendelige ved, at rytteriet (den danske rostjeneste) fører Dannebrog på standarterne. Rytteriet er i forgrunden; men selv om fremstillingen er skematisk og antallet selvfølgelig ikke svarer til virkeligheden, gengav datidens billeder som regel altid styrkeforholdet, der altså her skulde være lige. Men ditmarskerne havde overhovedet intet rytteri! Dette uhyre kostbare apparat kunde disse bønder absolut ikke stille på benene, og hjælp udefra fik de som bekendt ikke. Lige så lidt mødte de op med så velopstillede fodfolkshobe, som vist her. I den retning er stikkene i Caspar Ens' bog langt mere karakteristiske, når de viser bøndernes vognborge, deres dækning bag digerne og hele deres spredte kampmåde. Relieffet er langt mere i slægt med de skematiske fremstillinger i datidens krigslære-bøger (f. eks. Leonhart Fronspergs), der viser kampe mellem regulære tropper.

Vi vender os derefter til de to relieffer, som v. Egen delvist

har kopieret efter stikkene i Caspar Ens' bog. At kopiere dem i deres helhed var ham ikke muligt på grund af den lange og smalle form, som relieffet måtte have; men af de livligt gengivne situationer har v. Egen plukket de vigtigste troppeled ud og anbragt dem på omtrent samme plads som på stikket. Men medens han, som omtalt, har sløset noget med gengivelsen af stikkens fæstninger, er hans kopier af soldaterhobene og de enkelte ryttere temmelig nøjagtig.

Relieffet af *Elfsborgs* belejring må ifølge stikket gengive situationen den 4. september, hvor Daniel Rantzau med sit fodregiment fik den ærefulde opgave at foretage den afgørende storm. Denne blev som bekendt ikke til noget, idet svenskerne, der så forberedelserne dertil, kapitulerede forinden. Det danske artilleri, der ses i relieffets øverste, højre hjørne, havde på dette tidspunkt skudt en bred åbning i slottets østmur, og Daniel Rantzaus regiment ses opstillet lige til højre for artilleriet, klar til storm. Helt oppe i hjørnet skimtes hans tapre våbenfælle, Frantz Brockenhuuses ryttere. Af de øvrige danske afdelinger, der står opstillet og afventer begivenhedernes gang, er fodfolket i forgrundens midte Jørgen v. Holles knægte, medens rytterne til venstre derfor er selve den øverste feltherre, den uduelige grev Günther af Schwartzburgs livfane (med „fane“ angaves såavel flaget som den troppeenhed, det vejede over). Endelig har de to ryttere, der følges af en standartbærer yderst til venstre i forgrunden på det senere stik med dansk tekst fået betegnelse om at være Frederik II og hertug Magnus. På originalstikket står der intet herom, men derimod angives det, at de fra *højre* i forgrunden kommende ryttere er Frederik II med den danske rostjeneste (*Rex cum danicis equitibus ac turmis*). Frederik II var her virkelig i ilden, selv om han ikke ved denne lejlighed påtog sig nogen krigsmæssig ledelse af hæren. Om en for ham særlig farlig situation skrev han hjem: „Som vi stod i en skanse skød han (fjenden) med en halv slange ud af slottet os ret over hovedet. Kuglen foer afsted ind imellem greven af Schwartzburg og grev Johan af Oldenburg, der faldt baglæns om, og strøg derpå hen over Jørgen von Holle, som

lå og sov, og traf en af hans høvedsmænd og slog hans arm itu. Gud beskytte os!"

Selv om dette relief rummer flere smukke enkeltheder (se f. eks. den unge adelsmand, der, fulgt af en underfører, iler ned mod rytterne i forgrunden til venstre), er det dog ret stillestående med disse til kamp beredte afdelinger. Langt livligere er relieffet med *Halmstads* befrielse den 9. november 1563. Erik XIV havde indesluttet fæstningen den 23. oktober og forsøgt adskillige stormangreb på den. Men Povl Hvitfeldt holdt tapper stand, og den 8. november kom Frederik II med hele den danske hær ham til hjælp. Erik XIV havde trukket sine tropper om på nordsiden af fæstningen og havde selv forladt hæren med ordre til sin feltherre, Carl Mornay, om straks at hæve belejringen, hvis det var danskernes alvor at undsætte fæstningen. Den følgende dag gik de danske over Niså, og svenskerne trak sig tilbage, medens grev Günther forfulgte med første træfning, kongen selv med anden træfning.

Situationen er således ikke fuldt korrekt gengivet. Midt på billedet ses jordvolden med de svenske kanoner, som man dog næppe kan tro, at svenskerne ved gårsdagens forskydning mod nord har efterladt her. I relieffets øverste højre hjørne ses svensk fodfolk under tilbagegang, medens der samtidig gøres udfald fra fæstningen. Det svenske rytteri ses i relieffets højre kant. Af de danske tropper ses grev Günther med sit rytteri sættende ind over volden nærmest fæstningen, og lige i hælene på det svenske rytteri Daniel Rantzau med en del af det danske rytteri (altså i modstrid med virkeligheden). I relieffets venstre hjørne i forgrunden ses Rantzaus og Jørgen v. Holles knægte. Meget mærkeligt er det på dette mindesmærke over Frederik II at finde, at kongen selv, der er tydeligt angivet paa stikket i Caspar Ens' bog, er udeladt her!

Som på det foregående relief er det hele meget sammentrængt og adskillige tropper udeladt. De, der er gengivet, er ret nøjagtig kopieret fra stikket, navnlig Rantzaus og Jørgen v. Holles knægte. Udfaldet fra fæstningen findes dog ikke på stikket. — Senere på Dagen optog svenskerne kampen ved

Maredekær og blev grundig slået. Kong Frederik førte ved denne lejlighed personlig anden træfning.

Ingen af de tre resterende relieffer kommer i livlig fremstilling op på siden af situationen fra Halmstad. Bedst i denne henseende er relieffet fra *Akershus* 1566, men kampmomentet er for uklart til, at det med sikkerhed kan angives, hvilken dags kamp, der er fremstillet.

Fæstningen blev den 24. marts indesluttet af ni svenske fænniker (nærmest hvad vi kalder kompagnier) under Per Gyllenstråle og Tonies Olufson. Den 17. maj kom Frants Brockenhuus fæstningen til undsætning med en flåde; men han gik for iltet på uden tilstrækkelig forberedelse og blev slået tilbage. Nogle dage senere kom Erik Munk til undsætning med en norsk hær og beskød fra 21.—23. maj den svenske lejr. Den 24. skulde der stormes, men da havde svenskerne opgivet belejringen og var under tilbagegang. Relieffet, hvorpå en flåde ses liggende i Byviken, nu Björviken (øverst til venstre), kan således gengive både Brockenhus' og Munks undsætning. Ved den sidste må det dog bemærkes, at svenskerne jo ikke som på relieffet, modtog angrebet; det sandsynligste er dog, at flere dages kampe er gengivet under et, således som det ofte var skik i datiden.

Situationen fra *Båhus'* belejring er lettere at tidsfæste. I foråret dette år indesluttede den svenske feltherre Niels Boye Båhus med 14 fænniker fodfolk og 4 faner ryttere. Fra 23. marts kom ialt 15 murbrækkere (svære kanoner), nemlig 8 hele (48-pundige) og 7 halve (24-pundige) kartover i virksomhed med fra Fontinberget at skyde stormbrescher. Den 25. marts fremkom der en bresche i Rødetårn og 8 fænniker rykkede om aftenen ind paa selve fæstningsholmen for at være parat til storm. Den følgende dag ved solopgang afsloges den svenske storm først tre gange, men kl. 8 syntes en fjerde storm at skulle lykkes, idet svenskerne trængte ind i tårnet og en vældig kamp på blanke våben begyndte. Under denne rullede imidlertid to landsknægte, Hans Sund og Jørgen Mekelborg, en fuldpakket krudtkærre ned i tårnhvælvingen, satte lunte til og sprængte tårnet i luften.

Det er denne dramatiske situation, relieffet gengiver med

tårnsprængningen øverst til venstre. Svenskerne tabte modet, og ingen af de følgende dages stormangreb lykkedes. Kommandanten, Jens Holgersen Ulfstand, og hans tapre besætning holdt ud, og den 30. April kom undsætningen og skaffede luft; men Ulfstand døde kort efter af de mange sår, han havde faaet under forsvaret, og hans tapre hustru, Lisbeth Gyldenstjerne, der trofast havde hjulpet ham, fulgte ham få uger efter i døden under en epidemi på fæstningen.

Om det sidste relief, der fremstiller *Varbergs* generobring i 1569 og dermed krigens afslutning, er der ikke stort at sige. Dertil er det holdt for meget i en almindelig stil.

Hvad man savner blandt disse relieffer er et minde om Daniel Rantzaus berømte togt ind i Sveriges hjerte. To af reliefferne er alligevel uden forbindelse med Frederik II's person. Af disse kunde i hvert fald „Akershus“ godt have været udeladt og erstattet med en situation fra en af Daniel Rantzaus kampe i Holaveden eller endnu bedre hans overfald på den svenske lejr ved Kungs Norrby. Når dette betydningsfulde togt ganske er udeladt, må man antage, at grunden er den, at kunstneren har været bundet til det materiale, der fandtes af stik over krigsbegivenhederne. Rantzaus togt gik for langt bort fra kendte egne, dybt ind i fjendens land, og at skildre dette ukendte har kunstneren måske ikke haft mod til. Thi noget af den jalousi mod Rantzaus minde, som Frederik II lagde for dagen bl. a. over for Henrik Rantzau, kan der vel ikke ligge deri så mange år efter begges død!

N O T E R.

- ¹⁾ Ved sin død efterlod Danmarks første våbenhistoriker, oberst Otto Blom, sig bl. a. et hefte fra 1878 med 4 våbenhistoriske afhandlinger i sirlig renskrift, som nu findes i den historiske våbensamlings arkiv. Blandt disse afhandlinger fandtes en: „Våbentrofæerne på Frederik den andens gravmæle i Roskilde domkirke“. Hans artilleristiske

betragtninger heri er blevet benyttet tillige med flere almindelige betragtninger i ovenstående afhandling.

- ²⁾ F. R. Friis: Bidrag til dansk kunsthistorie.
 - ³⁾ Udgivet 1853 i Leipzig af G. Krause.
 - ⁴⁾ „Cornelis Floris und die Florisdekoration“.
 - ⁵⁾ „Bidrag til dansk kunsthistorie“, pag. 242 ff.
 - ⁶⁾ Det kgl. biblioteks billedsamling.
 - ⁷⁾ „Båhus slot og festning“. Göteborg och Bohusläns fornminnesförenings tidsskrift 1925.
-